

Agaton Giller (1831-1887)



Agaton Giller urodził się w Opátówku w rodzinie byłego burmistrza tego miasta Jana Kantego. Po ukończeniu czwartej klasy szkoły podstawowej w Kaliszu uczęszczał do gimnazjum w Warszawie. W 1849 roku Giller opuścił kraj z zamiarem przedostania się na Węgry, ale został zatrzymany przez władze

pruskie z powodu braku dokumentów. W związku z tym spędził 9 miesięcy w więzieniu w Raciborzu. Opuścił je 15.02.1850 roku i następnie ukrywał się pod fałszywym nazwiskiem w woj. Poznańskim i Galicji, utrzymując kontakty z działaczami Ligi Polskiej. Utrzymywał się wtenczas z korepetycji, próbował swych sił na polu dziennikarskim – pisywał do «Wieści Poznańskich», ogłosił tekst w «Dzienniku Polskim». W 1851 roku Agaton Giller podejmował studia na Uniwersytecie Krakowskim. Niestety z braku środków musiał je przerwać. Uczęszczał wówczas na wykłady z geografii Wincentego Pola oraz historii filozofii średnio-wiecznej Józefa Kremera. Latem 1852 roku wziął udział w głośniejszej wyprawie profesorsko-studenckiej kierowanej przez Wincentego Pola do Doliny Kościeliskiej, w czasie której – po wzniesieniu krzyża miała miejsce manifestacja patriotyczna. W 1853 roku zostaje aresztowany i przekazany przez władze austriackie policji rosyjskiej. Winę jego określono w następujących słowach: «nielegalne emigrowanie w 1849 roku z zamiarem udania się do Węgier, propaganda w celu oswobodzenia Polski i pisanie artykułów o treści politycznej». Marzył o powszechnym powstaniu we wszystkich byłych polskich prowincjach, które miało doprowadzić do odbudowania Polski z rządem demokratycznym na czele, w tym duchu pisał artykuły dla periodyków wydawanych za granicą.

Przewieziony został do Cytadeli warszawskiej i tutaj na podstawie wniosku Komisji Śledczej 26.11.1853 roku dostaje wyrok zesłania «do odległych garnizonów». 3.05.1854 roku wyruszył w drogę na Syberię trwającą 16 i pół. miesięcy, przeważnie pieszo i w kajdanach, czasami z przykuciem do żelaznego drąga w grupie przestępców pospolitych. Giller wędrówkę tę opisał w 2 tomach «Podróży więźnia etapami do Syberii w roku 1854» (wydanych w Lipsku w 1866 r.). Do Irkucka dotarł na przełomie czerwca i lipca 1855 roku i odesłany został za Bajkał do 14 Syberyjskiego Batalionu Liniowego jako szeregowiec.

Korzystając ze znacznego zakresu swobody dużo podróżował, traktując od samego początku swój przymusowy pobyt jako «służbę» na rzecz utrwalenia losów syberyjskich Polaków-zesłańców. Wykorzystał w tym celu dwie podróże po Kraju Zabajkalskim: od 3.07 do 26.07.1856 roku i od połowy lutego do pierwszych dni marca 1857 roku, odbyte w czasie służby wojskowej i pobytu w Szyłce. Kilkakrotnie Giller odwiedzał Wielki Zakład Nirczyński i Czytę, zawarł znajomość z odbywającymi tam różne rodzaje kary Polakami. W 1856 roku złożył wizytę Piotrowi Wysokiemu w Akatuju. Wszędzie odwiedzał miejscowe cmentarze, notując z nagrobków zacierające się nazwiska zmarłych na wygnaniu. Rezultatem tych podróży, a także innych poczynionych w tym czasie obserwacji, było powstałe także na zesłaniu kolejne dzieło Agatona Gillera „Opisanie Zabajkalskiej Krainy” (Lipsk 1867 roku). Był on bowiem nie tylko kronikarzem losów polskich na zesłaniu w Syberii Wschodniej, lecz także historykiem Zabajkała, jego miejscowości, tubylców, ich języka i obyczajów.

Na mocy manifestu koronacyjnego 1856 roku Giller otrzymał 9.10.1857 r. zgodę na dymisję z wojska i na podjęcie – jeśli zechce – służby cywilnej, bez prawa powrotu do kraju. Jako miejsce osiedlenia wyznaczono mu Troickosawsk – miasteczko nad chińską granicą. W latach 1859-1860 on zamieszkiwał w Irkucku gdzie pełnił obowiązki bibliotekarza przy irkuckim polskim kościele, będąc równocześnie nauczycielem w przykościelnej szkole, nie zaprzestawał pisania o krainie wygnania i jej mieszkańcach. Zajmował się cały czas zbieraniem materiałów o rodakach-zesłańcach, stając się pierwszym historykiem polskiego zesłania. W kwietniu 1860 roku Agaton Giller otrzymał zgodę na powrót do kraju i 21.06 tegoż roku opuścił Syberię. Lata zesłania opisał w trzech książkach, które w znacznym stopniu powstały na Syberii.

Po powrocie do Warszawy w 1860 roku poświęcił się polityce i dziennikarstwu, współpracując z krakowskim „Czasem” i warszawską „Czytelnią Niedzielną”. Od 1862 roku włączył się w skład Rządu Narodowego. W końcu maja po przesileniu we władzach powstańczych Giller udał się na emigrację. Przebywał w Dreźnie, następnie w Galicji skąd wydalony w 1878 roku znalazł się w Szwajcarii. Był współtwórcą polskiego muzeum Raperswilu oraz korespondentem licznych pism krajowych i emigracyjnych. Losami rodaków na zesłaniu interesował się do końca życia, o czym świadczą jego liczne publikacje, doskonała orientacja w sytuacji nowego pokolenia zesłańców postyczniowych oraz prowadzona drogą okólną korespondencją z nimi i o nich.

Ostatnie lata swego życia (1884-1887) Agaton Giller spędził w Stanisławowie gdzie 17.07.1887 roku zmarł po kilkudniowym zapaleniu płuc.

Wasilij Wasiliew